

Явкочдиева Дилафруз Эгамқуловна,
Қарши муҳандислик – иқтисодиёт институти
“Ижтимоий фанлар” кафедраси тадқиқотчиси.

ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ОМИЛИ СИФАТИДА

УДК:377;77 (01)

ЯВКОЧДИЕВА Д.Э. ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ОМИЛИ СИФАТИДА

Мақолада инновацион ёндашув, таълим тизимининг модернизацияси, таълим технологиялари моҳияти, тамойиллари, таълим технологиясини амалиётга татбиқ этиш мезонлари, таълим жараёнини технологиялаштириш, таълим жараёнини лойиҳалаштириш, лойиҳалаштириш тамойиллари, таълим технологияларини талабалар фаолиятига нисбатан йўналтириш масалалари талқин қилинган.

Таянч сўз ва тушунчалар: инновацион ёндашув, инновацион таълим технологиялари, модернизациялаш, таълим жараёнини модернизациялаш, технология, таълим жараёнини технологиялаштириш, инновация, таълимда инновацион ёндашув.

ЯВКОЧДИЕВА Д.Э. ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД КАК ФАКТОР МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

В статье трактуются вопросы инновационного подхода, модернизации системы образования, сущности, принципов образовательных технологий, критериев внедрения образовательных технологий в практику, технологизации образовательного процесса, проектирования образовательного процесса, принципов проектирования, ориентации образовательных технологий на деятельность учащихся.

Ключевые слова и понятия: инновационный подход, инновационные образовательные технологии, модернизация, модернизация образовательного процесса, технология, технологизация образовательного процесса, инновация, инновационный подход в образовании.

YAVKOCHDIEVA D.E. INNOVATIVE APPROACH AS A FACTOR OF MODERNIZATION OF THE EDUCATIONAL SYSTEM

In the article is interpreted the issues of innovative approach, modernization of the educational system, the essence of Educational Technology, Principles, criteria for the educational technology implementation, technological development of the educational process, design of the educational process, orientation of educational technology towards students' activities.

Key words and concepts: innovative approach, innovative educational technology, modernization, modernization of educational process, technology, technological development of educational process, innovation, innovative approach in education.

Кириш. Ўзбекистон Республикаси таълим жараёнида мустақил ва ижодий фикрлай оладиган, яратувчанликка интилувчи шижоаткор, кадрлар етиштиришга катта эътибор берилмоқда. Маълумки, барча даврларда ҳам ўқитиш мазмуни, таълим тизими ижтимоий тараққиёт билан ўзаро мувофиқликда ривожланиб келган. Рўй берган ижтимоий ўзгаришларнинг барчаси муайян даражада таълим мазмунида ўз аксини топади. Буни илм-фан, техника ва технология соҳаларида рўй берган ўзгаришларнинг ўқитиш жараёнига татбиқи мисолида ҳам кўриш мумкин. Ёшларни таълим олишга мойиллиги, лаёқатлари, билим ва кўникмаларини ривожлантириш, уларнинг танлаган касбларини эгаллашлари учун умумкасбий фанларни ўқитиш, мустақил ва ижодий ишлашларини самарали ташкил қилиш долзарб вазифалардан бири ҳисобланади. Республика-мизга турли соҳаларда кенг қамровли тафаккури ривожланган, мустақил фикрлай оладиган мутахассислар зарур. Бу масалани бугунги кунда қанчалик долзарб эканлигини Президентимиз Ш.М.Мирзиёевнинг қуйидаги фикрлари ҳам тасдиқламоқда: “Бугунги тез ўзгараётган дунё инсоният олдида, ёшлар олдида янги-янги, буюк имкониятлар очмоқда”¹. Таълим-тарбия жараёнида ўқувчи ва талабаларни мустақил фикрлашга ўргатиш асосий ўринга кўтарилиши замон талабидир. Боланинг бутун ҳаёт давомида, таълимнинг барча босқичларида мустақил фикр юритаолиши асосий талаб бўлиб қолиши керак.

Мавзунинг долзарблиги. Республика-миз ижтимоий ҳаётига шиддатли тезликда ахборотлар оқими кириб келмоқда ва кенг кўламли қамраб олмақда. Ахборотларни тезкор суръатда қабул қилиб олиш, уларни таҳлил этиш, қайта ишлаш, назарий жиҳатдан умумлаштириш, хулосалаш ҳамда талабага етказиб беришни йўлга қўйиш таълим тизими олдида турган долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Таълим-тарбия жараёнига педагогик технологияни татбиқ этиш юқорида қайд этилган долзарб муаммони ижобий ҳал этишга хизмат қилади.

Моҳиятига кўра инновациялар муносабат ёки жараёнга янгилик киритишнинг динамик тизими саналади. Ўз-ўзидан тизим сифатида янгилик киритиш муносабат ёки жараённинг, биринчи-

дан, ички мантиғини, иккинчидан, киритилаётган янгиликнинг муайян вақт оралиғида изчил ривожланиши ва атроф-муҳитга кўрсатадиган ўзаро таъсирини ифодалайди.

Илмий муаммонинг қўйилиши.

Замонавий таълимга хос муҳим жиҳатлардан бири – педагог фаолиятининг инновацион характер касб этишига эришиш саналади. В.А.Сластенин² инновацияни янгилик яратиш, кенг ёйиш ва фойдаланишга қаратилган мақсадга мувофиқ, йўналтирилган жараёни мажмуи деб билади. Муаллифнинг фикрига кўра ҳар қандай инновация янги воситалар ёрдамида ижтимоий субъектларнинг эҳтиёжини қондириш ва интилишларини рағбатлантириш мақсадини кўзлайди.

Ҳар қандай инновацияда “янги”, “янгилик” тушунчалари муҳим аҳамиятга эга. Турли муносабат ва жараёнларга киритилаётган янгилик мазмунан хусусий, субъектив, маҳаллий ва шартли ғоялар тарзида намоён бўлади.

Хусусий янгилик муносабат, объект ёки жараёнга тегишли элементлардан бирини ўзгартириш, янгилашни назарида тутати.

Субъектив янгилик маълум объектнинг ўзини янгилаш заруриятни ифодалайди.

Маҳаллий янгилик алоҳида олинган объект учун киритилаётган янгиликнинг амалий аҳамиятини тавсифлаш учун хизмат қилади.

Шартли янгилик эса муносабат, объект ёки жараёнда мураккаб, прогрессив янгиланишнинг содир этилишини таъминловчи маълум элементларнинг йиғиндисини ёритишга хизмат қилади.

Р.Н.Юсуфбекова³ инновацияларни педагогик нуқтаи назардан кўриб чиқишга эътиборни қаратади. Хусусан, педагогик инновациялар муаллиф томонидан таълим ва тарбия жараёнида аввал маълум бўлмаган, қайд қилинмаган ҳолат ёки натижага олиб борувчи педагогик ҳодисанинг ўзгариб туриши мумкин бўлган мазмуни эканлиги таъкидланади. Россиялик олим – А.И.Пригожин⁴ эса инновацион жараён ҳамда унинг таркибий қисмларини ўрганишга эътиборни қаратган. Бу

² Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н.; Под ред. В.А. Сластенина. Педагогика - М.: Издательский центр «Академия», 2013. - 576 с.

³ Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики: Опыт разработки теории инновационных процессов в образовании. - М.: ЦСПО РСФСР, 1991. - 91 с.

⁴ Пригожин А.И. Нововведение: стимулы и перспективы. - М.: Политиздат, 1998. - 436 с.

¹ Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017. – 25-бет.

ўринда улар инновацион жараённинг ташкил этилишига нисбатан қуйидаги икки ёндашув мавжуд эканлигини эътироф этади:

1) янгиликнинг индивидуал микро даражаси (унга кўра қандайдир янги ғояга амалиётга жорий этилади);

2) алоҳида-алоҳида киритилган янгиликларнинг ўзаро таъсирини ифодаловчи микро даража (бу ўринда алоҳида-алоҳида киритилган янгиликларнинг ўзаро таъсирланиши, бирлиги, рақобати ва бирининг ўрнини иккинчиси томонидан эгалланиши аҳамиятли саналади).

Таниқли олим Н.А.Муслимов¹ ўз тадқиқотларида янгилик киритишнинг тизимли концепцияни асослашга уринган. Бу ўринда муаллифлар инновацион жараёнларнинг қуйидаги икки муҳим босқичини бир-бирдан ажратиш кўрсатишади:

1. Янгилик сифатида намоён бўладиган ғояларни ишлаб чиқиш (корхона, ташкилот томонидан муайян турдаги маҳсулотни ишлаб чиқишнинг режалаштирилиши).

2. Янгилик (муайян маҳсулот)ни кенг қўламда ишлаб чиқиш.

Ривожланган хорижий мамлакатларда олиб борилган илмий тадқиқот ишларда инновацион фаолият, педагогик фаолиятга инновацион ёндашиш, инновацион ғояларни асослаш ва уларни амалиётга самарали татбиқ этиш, хорижий мамлакатлар ҳамда республикада яратилган педагогик инновациялардан хабардор бўлиш орқали педагог фаолиятида улардан фаол фойдаланиш борасидаги амалий ҳаракатлар борасида ҳал қилинмаган илмий муаммолар мавжудлигини эътироф этиш мумкин.

Асосий қисм. Ўзбекистон шароитида эса, инновацияларни ўрганиш, уни таълим жараёнига татбиқ этиш таълим тизимини ислоҳ қилиш масалалари билан боғлиқ равишда тайёр ахборотларни беришга асосланган анъанавий ўқитиш туридан, талабаларни изланишга, маълумотларни ўзлари излаб топишга ўргатадиган таълим тизимига ўтиш йўлидаги ҳаракатлар билан асосланади. Шунга кўра янги билимларга эҳтиёж, янгилик инновация, инновацион жараёнлар каби тушунчалар моҳиятини англашга эҳтиёж кучаяди.

Инновацион фаолият – янги ижтимоий талабларнинг анъанавий меъёрларга мос келмас-

лиги ёки янги шаклланаётган ғояларнинг мавжуд ғояларни инкор этиши натижасида вужудга келадиган мажмуали муаммоларни ечишга қаратилган фаолият ҳисобланади.

Моҳиятига кўра инновацион фаолият илмий изланишлар, ишланмалар яратиш, тажриба-синов ишлари олиб бориш, фан-техника ютуқларидан фойдаланиш асосида янги такомиллаштирилган маҳсулотни яратишдан иборат.

Педагогнинг инновацион фаолияти қуйидагилар билан белгиланади:

- янгиликни қўллашга тайёргарлиги;
- педагогик янгиликларни қабул қилиши;
- новаторлик даражаси;
- коммуникатив қобилиятнинг ривожланганлиги;
- ижодкорлиги.

Инновацион фаолият педагогнинг руҳий, ақлий, жисмоний кучини маълум мақсадга йўналтириш асосида билим, кўникма ва малакаларни эгаллаш, амалий фаолиятни назарий билимлар билан тўлдириб бориш, билиш, лойиҳалаш, коммуникатив нутқ ва ташкилотчилик маҳоратини ривожлантиришни талаб этади.

Педагогик инновацион фаолият қуйидаги белгилар асосида намоён бўлади:

- ижодий фаолият фалсафасини эгаллашга интилиш;
- педагогик тадқиқот методларини эгаллаш;
- муаллифлик концепцияларини яратиш қобилияти;
- тажриба-синов ишларини режалаштириш ва амалга ошира олиш;
- ўзидан бошқа тадқиқотчи-педагоглар тажрибаларини қўллаш олиш;
- ҳамкасблар билан ҳамкорлик;
- фикр алмашиш ва методик ёрдам кўрсата олишлик;
- зиддиятларнинг олдини олиш ва бартараф этиш;
- янгиликларни излаб топиш ва уларни ўз шароитига мослаштириб бориш.

В.Сластенин²нинг фикрига кўра инновацион ёндашув қуйидагиларга эга бўлишни ифодалайди:

- ижодий фаоллик;
- фаолиятга янгилик (ўзгартириш) киритишга технологик ва методологик жиҳатдан тайёргарлик;

¹ Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфулов Д.М., Тўраев А.Б. Инновацион таълим технологиялари. – Тошкент: «Sano-standart», 2015. – 208 бет.

² Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. – М.: ИЧП “Издательство Магистр”, 1997. – 224 с.

1-жадвал. Олий таълим муассасаларида инновацион жараёнларни ташкил этишда ўзига хос ёндашувлар

Гностик-динамик ёндашув	Педагоглар педагогик инновациялар, уларнинг турлари, яратилиши, амалиётга татбиқ этилиши, хориж мамлакатларида яратилган илғор педагогик (таълимий) инновациялар ва уларни ўрганиш, маҳаллий шарт-шароитларни инобатга олган ҳолда амалиётда улардан фойдаланишга доир билим, кўникма, малакаларни изчил ўзлаштирадilar, ўз фаолиятларида педагогик инновацияларни фаол қўллаш борасидаги тажрибаларни ўзлаштирадilar
Индивидуал фаолиятли ёндашув	Педагоглар ўзларининг индивидуал имкониятлари, қобилиятлари, тажрибаларига таянган ҳолда амалий фаолиятда педагогик инновацияларни қўллашда муайян изчилликка эришадilar
Кўп субъектли (диалогик) ёндашув	Педагогик жараёнда инновацияларни ҳамкасбларнинг ўзаро, хусусан, кўп йиллик иш тажрибаси, касбий маҳорат ва тажрибага эга педагогларнинг фаолиятлари билан танишиш, уларнинг таълим инновацияларини самарали, мақсадли ва узлуксиз қўллашга доир тавсия ҳамда кўрсатмаларидан фойдаланишларини ифодалайди
Инсонпарварлик ёндашуви	Педагогик жараёнда инновацияларни қўллашда таълим олувчиларнинг имкониятлари, хоҳиш-истаклари, қизиқишлари, билим, кўникма ва малакалари даражасини инобатга олиш мақсадга мувофиқлигини ёритишга хизмат қилади
Индивидуал-ижодий ёндашув	Ҳар бир педагог фаолиятини ўрганилаётган мавзу, ўқув материалнинг моҳияти, шунингдек, ўз имкониятлари, салоҳияти, маҳорати, иш тажрибасидан келиб чиққан ҳолда таълим ва тарбия жараёнларини иждоий ишланмалар асосида ташкил этади

- янгича фикрлаш;
- юксак муомала маданияти.

Замонавий таълим тараққиётида пайдо бўлаётган “Инновацион ёндашув” тушунчасининг пировард мақсади таълим соҳасида ўқув-тарбия жараёни натижасини кафолатлайдиган ўзгариш, янгиланишлар киритишдан иборат (1-жадвал¹).

Педагогик инновациялар тегишли соҳада ижобий ўзгаришларни содир этиш, сифат жиҳатдан юқори натижаларга эришиш мақсадида қўлланилади. Бу турдаги инновацияларни асослаш муайян босқичларда кечади. Улар:

1-босқич - янги ғоянинг туғилиши ёки янгилик моҳиятини ёритувчи концепциянинг ишлаб чиқилиши (ихтиро босқичи);

2-босқич - янги ғояга таянган ҳолда янгиликнинг асосланиши;

3-босқич - асосланган янгиликнинг амалиётда қўлланилиши;

4-босқич - янгиликнинг ёйилиши ва кенг қўламда амалиётга татбиқ этилиши;

5-босқич - муқобиллик, алмаштириш орқали соҳада янгиликни қўллаш доирасини қисқартириш.

Илм-фан, техника, ишлаб чиқариш ва технологиянинг жадал ривожланиши жамият ҳаётининг барча соҳаларида тараққиётининг янги истиқболларини очиб берди. Инсониятнинг давлат ва жамият қурилишига доир асрий тажрибалари ижтимоий муносабатларни янгича ёндашув-

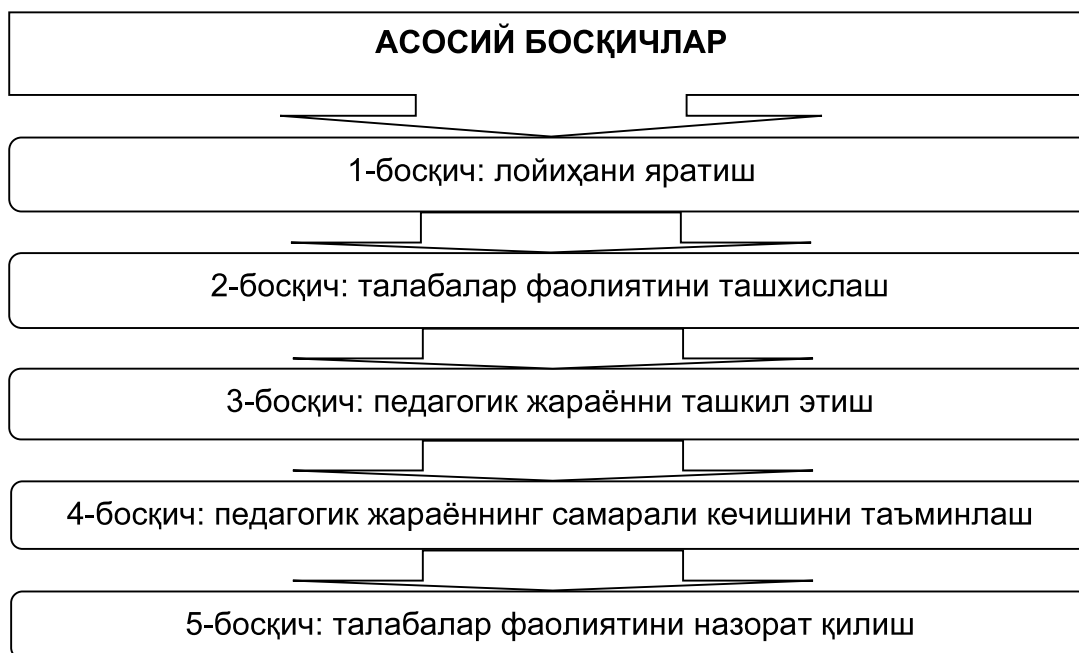
лар асосида тартибга солиш борасидаги илғор ёндашувларнинг қарор топтирилишига олиб келди. Мазкур ёндашувларнинг моҳияти сўнгги йилларда умумий тарзда “модернизациялаш” тушунчаси ёрдамида ифодаланиб келинмоқда. Хўш, “модернизация” тушунчаси луғавий жиҳатдан қандай маънони англатади? Ушбу тушунча негизда қандай ҳолат тавсифланади? **Модернизация** (ингл. “modern” – замонавий, илғор, янги-ланган) – объектнинг янги талаблар ва меъёрлар, техник кўрсатмалар, сифат кўрсаткичларига мос равишда янгиланиши саналади.

Одатда модернизация жараёнида машиналар, дастгоҳлар, ишлаб чиқариш қуролилари ҳамда технологик жараёнлар янгиланади. Бироқ, илм-фан, техника, ишлаб чиқариш ва технологияларнинг ривожини туфайли жамият ҳам ривожланишининг муайян босқичидан янада такомиллашган босқичга ўтади. Фалсафий талқинда ифода этганда миқдор ўзгаришлари туб сифат ўзгаришларига айланади. Мисол: ўрта асрларда аграр характер касб этган жамият илм-фан, техника, саноат ва ишлаб чиқаришнинг ривожланиши билан индустриал жамиятга айлани.

Ижтимоий модернизация ҳозирда жамиятнинг ижтимоий тизимдан очиқ фуқаролик жамиятига айланишини англатади. Ушбу турдаги модернизация негизда жамиятнинг ижтимоий қатламларида умумий ёки хусусий характердаги янгиланишлар содир бўлади. Жумладан, таълим соҳадаги янгиланишлар ҳам шулар жумласидандир. **Таълим тизимининг модернизацияси** – жамиятнинг ижтимоий, иқтисодий ва маданий **ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ** 2021, 4 (101)

¹ Муслимов Н.А., Рахимов З.Т., Хўжаев А.А., Юсупов Б.Э. Таълим технологиялари. Ўқув қўлланма. –Тошкент: “Ворис” нашриёти, 2020. 192 б.

1-расм. Таълим жараёнини технологиялаштириш босқичлари.

эҳтиёжларини, унинг малакали кадрларга, шахнинг эса сифатли таълим олишга бўлган талабини қондириш, таълим тизимини барқарор ривожланишини таъминлаш мақсадида мавжуд механизмнинг қайта ишлаб чиқилиши ёки такомиллаштирилишидир.

Мазкур модернизация шахсни ўқитиш ва тарбиялашга оид энг яхши анъаналарни сақлаб қолган ва бойитган ҳолда мажмуавий характер касб этиб, таълим тизимининг барча соҳаларини тўла қамраб олади ва жамиятда қарор топган малакали мутахассисларни тайёрлаш борасидаги эҳтиёжни қондиришга хизмат қилади¹.

Таълим тизимини модернизациялашда қуйидаги устувор вазифалар ҳал қилинади:

– ҳар бир шахнинг тўлақонли таълим олишида бошқалар билан тенг ҳуқуқлилиги ва таълим олишнинг очиқлигини таъминлаш;

– узлуксиз таълим тизимида янги сифат кўрсаткичларига эришиш;

– таълимга янги ресурсларини жалб қилиш ва улардан узлуксиз таълим тизимида самарали фойдаланишнинг меъёрий-ҳуқуқий ва ташкилий-иқтисодий механизмларини шакллантириш;

– давлат ва жамиятнинг қўллаб-қувватлаши негизда таълим тизими ходимларининг ижтимоий мақоми ва касбий компетентлигини ривожлантириш;

– таълим тизимининг давлат ва жамоатчилик бошқарувига асосланганлик тамойилига мувофиқ таълим жараёни иштирокчилари – талабалар, педагоглар, ота-оналар ва таълим муассасаларининг ролини ошириш.

Замонавий шароитда таълим тизимини модернизациялашнинг устувор йўналишлари қуйидагилар саналади:

• электрон ахборот-таълим ресурсларини яратиш;

• ўқитишнинг мавжуд ва янги технологик шакллари ўзаро мувофиқлаштириш;

• талабалар томонидан ўқув ва мутахассислик фанлари асосларининг мустақил ўзлаштирилиши учун қулай педагогик ва технологик шарт-шароитларни вужудга келтириш

Таълим технологияси – таълим мақсадида эришиш жараёнининг умумий мазмуни, яъни, аввалдан лойиҳалаштирилган таълим жараёнини яхлит тизим асосида, босқичма-босқич амалга ошириш, аниқ мақсадга эришиш йўлида муайян метод, усул ва воситалар тизимини ишлаб чиқиш, улардан самарали, унумли фойдаланиш ҳамда таълим жараёнини юқори даражада бошқариш ҳисобланади.

Таълим методи – ўқув жараёнининг мажмуавий вазифаларини ечишга йўналтирилган ўқитувчи ва талабаларнинг биргаликдаги фаолияти усули бўлса, таълим методикаси эса муайян

ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2021, 4 (101)

¹ Модернизация образования. - <http://gov.karelia.ru/Gossovet/d14.html>.

ўқув предметини ўқитишнинг илмий асосланган метод, қоида ва усуллар тизимидир.

Ўқитувчининг самарали фаолият кўрсатишга ундовчи дарснинг методик ишланмасини пухта ишлаб чиқишдан фарқли ўлароқ, таълим технологияси талабалар фаолиятига нисбатан йўналтирилган бўлиб, у талабаларнинг шахсий ҳамда ўқитувчи билан биргаликдаги фаолиятларини инobatга олган ҳолда, ўқув материалларини мустақил ўзлаштиришлари учун зарур шарт-шароитларни яратишга хизмат қилади.

Таълим жараёнини технологиялаштириш педагогик фаолиятнинг муҳим кўриниши бўлиб, у қуйидаги босқичларда амалга оширилади (1-расм¹):

Педагогик вазифанинг ҳал этилишига ўқитувчи ва талаба фаолиятларининг мазмуни, воситаларини лойиҳалаш орқали эришилади. Замонавий шароитда таълим жараёнини технологиялаштириш уни лойиҳалашга нисбатан янгича ёндашув, яъни, таълим жараёнини технологик структурасига мувофиқ ёритиш заруратини тақозо этади.

Ўқитувчи касбий фаолиятини ташкил этишда таълим жараёнини лойиҳалаш алоҳида аҳамиятга эга. Ҳар бир ўқув курсини ўрганиш алоҳида мавзу ва бўлимларни лойиҳалаш асосида амалга оширилади.

Таълим жараёнини лойиҳалаш – педагогик фаолият кўриниши бўлиб, у таълим жараёнининг технологик тузилма ҳамда ўқитиш натижасини кафолатловчи метод ва воситалар йиғиндисига эгаллиги билан тавсифланади.

Лойиҳалаш маҳсули таълим жараёнининг лойиҳаси саналади.

Педагогик амалиёт моҳиятини таҳлил этиш натижасида таълим жараёнини лойиҳалашнинг бир неча қонуниятлари ажратилди. Улар:

1) таълим жараёнининг лойиҳалаш самарадорлиги барча таркибий қисмлар (технологик бошқарув, восита, ахборот, ижтимоий-психологик муҳит)нинг лойиҳада мақсадга мувофиқ ёритилиши асосида таъминланади;

2) таълимнинг технологик воситалари талабаларнинг индивидуал хусусиятларига боғлиқ ҳолда танланади;

3) лойиҳалаш стратегиялари ўқитувчининг индивидуал услубига мувофиқ танланади;

4) лойиҳалаш сифати тескари алоқа (ўқитувчи ва талаба ўртасидаги) кўлами, лойиҳалаш мазмуни, шунингдек, барча омиллар самарадорлигига боғлиқ.

Таълим муассасаларида таълим жараёнини лойиҳалаш икки даражада:

а) ўқитувчи фаолияти даражасида (таълим жараёнининг алоҳида қисмларини лойиҳалаш);

б) таълим менежери фаолияти даражасида (таълим жараёнини яхлит лойиҳалаш) амалга оширилади.

Таълим жараёнини лойиҳалашда нафақат ҳар бир таркибий қисм, балки улар орасидаги алоқалар ҳам моделлаштирилади ҳамда лойиҳалаш қонуниятлари лойиҳалаш тамойилларининг назарий асосларини ишлаб чиқишга, педагогик фаолият амалиётида қўллашга замин тайёрлайди.

Моҳиятига кўра таълим жараёнини лойиҳалашнинг асосий тамойиллари қуйидагилардан иборат:

1. Марказлаштириш тамойили технологик жараёнда талабалар фаолияти моделини лойиҳалашнинг бош элементи сифатида ифодаланади. Таълим жараёни тузилмасида асосий тизимлаштирилувчи таълим мазмуни ва талаба фаолияти технологик жараён ҳисобланиб, унинг мазмунини талабаларнинг ижтимоий тажриба асосларини ўзлаштириб олишга йўналтирилган ўқув фаолияти ташкил этади. Ҳар бир ўқув фани бўйича таълим мазмуни умумий таълим мақсади ва вазифаларига мувофиқ белгиланади. Фаолиятли ёндашув нуқтаи назаридан умумий ўрта таълим мазмунини ташкил этувчи ҳар бир унсур (элемент) субъект фаолиятининг турларидан бирига мувофиқ келиши керак. Субъект фаолиятининг турлари, ўз навбатида, аниқ моделлар йиғиндиси сифатида умумлашган фаолият моделлари орқали ифодаланиши зарур.

Талабалар фаолияти модели тизимлаштирилувчи элемент бўлиб, талабанинг яхлит фаолияти мазмунини аниқлашга хизмат қилади.

Марказлаштириш тамойили лойиҳалашни қуйидаги тартибда амалга оширишни талаб этади: фаолият моделларини мақсадга мувофиқ яратиш, уларни талабалар томонидан ўзлаштириш усуллари, воситаларини танлаш (технологик операциялар), ўқув фаолиятини бошқариш усуллари (ўқитувчи фаолияти)ни асослаш.

2. Рефлексивлик тамойили субъектнинг ўзига, шахсий фаолиятига ва билимига баҳо

¹ Муслимов Н.А., Рахимов З.Т., Хўжаев А.А., Қодиров Ҳ.Ш. Таълим технологиялари. Дарслик. – Тошкент: "Ворис" нашриёти, 2019. 568 б.

бериши, ўзгаларнинг у ҳақидаги фикрлари ва улар ўртасидаги ҳамкорлик фаолиятига оид муносабатларни тавсифлайди. Лойиҳалаш жараёнида ўқитувчига доимо таълим жараёни, унинг аниқ ва идеал шароитлари, талабаларнинг билишга бўлган эҳтиёжлари, уларни тўлдириш имкониятлари, шахсий сифат ва қобилиятлари, педагогик фаолиятни самарали ташкил этиш имкониятларини инобатга олиш мақсадга мувофиқ. Рефлексивлик тамойили яратилган таълим жараёнининг лойиҳасини таълим жараёни иштирокчиси – субъектнинг эҳтиёжлари ва имкониятларини таҳлил қилиш асосида узлуксиз тузатиб, тўлдириб боришни талаб этади.

3. Натижавийлик тамойили педагогик шарт-шароитларнинг қулайлиги, оз вақт ва куч сарфлаш эвазига самарали натижаларга эришишни тавсифлайди. Натижавийлик- ижтимоий тажриба фаолият моделлари мазмуни, технологик операциялар, уларни ўзлаштириш, бошқариш услубларини танлаш, ўқув фаолиятининг мувофиқлиги, таълим-тарбия воситалари, технологик жараёнда субъектнинг қисқа вақт ва куч сарфлаши воситасида белгиланган мақсадга эришишни назарда тутиши лозим.

4. Кўп омиллилик тамойили. Ҳар бир таълим жараёни бир қатор объектив ва субъектив омиллар таъсирида амалга ошади. Улар сирасига ўқитувчи ва талабаларнинг ижтимоий-иқтисодий ҳаёт шароитлари, таълим муассасалари атрофидаги ижтимоий ишлаб чиқариш ва табиий иқлим муҳити, ўқув муассасасининг ўқув-моддий базаси, ўқитувчиларнинг касбий малака даражаси, таълим муассасаси ёки маълум синфдаги маънавий-психологик муҳит, талабаларнинг ўқув имкониятлари, синфнинг интеллектуал салоҳияти, жамоанинг шахслараро муносабатлари киради. Таълим жараёнини лойиҳалашда ўқитувчи ана шу омилларни ҳисобга олиши зарур.

5. Талаба шахсини таълим жараёнига мослаштириш тамойили. Бола мактаб остонасига қадам қўйганидан бошлаб унинг фаолият кўлами (ўз-ўзига хизмат, меҳнат, дам олиш тарзида) кенгайди. Бу каби фаолият кўникмаларини эгаллаши натижасида ижтимоий тажрибага эга бўлиб боради. Шунинг учун таълим жараёнининг самарали бўлиши, уни лойиҳалашда таълим мазмуни ва бошқа фаолият моделлари ҳисобга олиниши, уларни талабалар кундалик ҳаёт фаолиятида эгаллаб бориши таъминланиши зарур.

Айни вақтда умумий таълим муассасаларида шахсни ривожлантириш ва уни ижтимоий ҳаётга мослаштириш муайян қонуниятларга мувофиқ психолог ва социологларнинг иштироклари (психопедагогик ташхис хулосаси) асосида амалга оширилади.

6. Таълим жараёнида табиий ривожланиш ва ижтимоийлашув тамойили. Табиий жараёнлар моҳиятини билиш таълим жараёнини самарали, талабаларнинг ёш хусусиятлари, сензитив ривожланиш даврлари, ривожланишнинг кейинги босқичига ўтиш имкониятларини ҳисобга олган ҳолда ташкил этиш имконини беради. Тамойилнинг мазмуни таълимни ижтимоийлаштириш, талабалар томонидан ижтимоий тажрибани индивидуал қонуниятлар асосида ўзлаштирилиши билан изоҳланади.

Таълим жараёнини лойиҳалашда ўқитувчи лойиҳачи ва бажарувчи сифатида лойиҳани амалга оширишнинг қулай йўлини танлайди. Лойиҳалашда талабани ўқув фаолиятига йўналтирувчи усуллар, мустақил таълим шакли, ўз-ўзини ривожлантириш ва ўзини ҳурмат қилиш имкониятларини аниқлаш зарур.

Хулоса.

Инновацион ёндашувлар таълим тизимини модернизациялашнинг ва таълим самарадорлигига эришишнинг асосий шартидир.

Бугунги кунда ёшлар орасида педагогик фаолиятга лаёқатли ва қизиқиши бор йигит-қизларни тўғри танлай билиш, таълим-тарбияда эришажак ютуқларимиз кўрсаткичи самарали бўлишини таъминлайди.

Педагогик жараёнларни инновацион ёндашувлар асосида қуриш, таълим жараёнида талабаларни ижтимоий фаолликка йўналтиришда қизиқарли, фаол, ноанъанавий, янги инновацион усуллардан фойдаланган ҳолда уларга касбий таълим асосларини ўргатиш муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

Ҳозирги даврда илм ва фаннинг жадал тараққий этиши, замонавий ахборот коммуникация тизимларининг кенг жорий этилиши, турли фан соҳаларида билимларнинг тез янги-ланиши, техника ва технологиянинг кун сайин ўзгариб бориши мустақил таълим олишга имконият бўлиб, электрон дарсликларни яратишни ва амалда жорий этиш методикаларини ишлаб чиқишни тақозо этмоқда.

Умумкасбий фанлардан яратилган электрон дарсликларнинг мазмуни таълим оловчилар-
ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2021, 4 (101)

нинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришга йўналтирилиши, мустақил таълим олишга имконият яратиши, янги билимларни излаб топиш кўникмаларини ҳосил қилишни таъминлаши лозим.

Таклифлар сифатида қуйидагиларни қайд этиш мумкин:

- ўқитишни технологиялаштиришга асосий эътиборни қаратиш;

- фанлар бўйича ўқув машғулотларини лойиҳалаштиришда инновацион таълим технология ва методларни мавзунинг мазмунидан келиб чиққан ҳолда танлаш;

- ўқув материаллари ва тақдимот слайдларини барча фойдаланувчиларга мўлжаллаб қизиқарли, жозибали тайёрлаш;

- таълим жараёнида таълим олувчининг ролини ошириш, ўқув марказида фақат ўқитувчи эмас, таълим олувчи бўлишини таъминлаш;

- таълим олувчиларни қўллаб-қувватлаш, индивидуал таълим олишда талабага ёрдам бериш;

- ўқитувчи ҳам замонавий технологиялардан фойдаланган ҳолда ҳар бир таълим олувчи билан қайтар алоқа ўрнатиш.

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент "Ўзбекистон", 2017. – 25-бет.
2. Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Ҳ., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. Инновацион таълим технологиялари. – Тошкент: «Sano-standart», 2015. – 208 бет.
3. Муслимов Н.А., Рахимов З.Т., Хўжаев А.А., Юсупов Б.Э. Таълим технологиялари. Ўқув қўлланма. Тошкент "Ворис" нашриёти – 2020. - 192 б.
4. Модернизация образования <http://gov.karelia.ru/Gossovet/d14.html>.
5. Муслимов Н.А., Рахимов З.Т., Хўжаев А.А., Қодиров Ҳ.Ш. Таълим технологиялари. Дарслик. Тошкент "Ворис" нашриёти – 2019. 568 б.
6. Пригожин А.И. Нововведение: стимулы и перспективы. - М.: Политиздат, 1998. - 436 с.
7. Слостенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н.; Под ред. В.А. Слостенина. Педагогика - М.: Издательский центр «Академия», 2013. - 576 с.
8. Слостенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: Инновационная деятельность. М.: ИЧП "Издательство Магистр", 1997. – 224 с.
9. Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогической инноватики: Опыт разработки теории инновационных процессов в образовании. - М.: ЦСПО РСФСР, 1991. - 91 с.